

Anadolu Sahası Halk Hekimliğinde Taşa Bağlı Sağaltma Yöntemleri*

Stone-Based Healing Methods in Anatolian Folk Medicine

Enis Yalçınⁱ, Salahaddin Bekkiⁱⁱ

ⁱÖğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
https://orcid.org/0000-0001-7873-570X

ⁱⁱProf. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
https://orcid.org/0000-0002-6188-954X

Öz

İnsanoğlunun medeniyet tarihinde taş, temel bir rol üstlenerek barınma, savunma, sanat ve dinî pratiklerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Paleolitik dönemden itibaren fiziksel dayanıklılığı ve işlevselliğiyle öne çıkan taş, kültürel ve teknolojik ilerlemenin sembolik bir temsilcisine dönüşmüştür. Türk kültüründe taş, Gök Tanrı inancı, yer-su iyeleri ve atalar kültü bağlamında kutsal bir varlık olarak kabul görmüş şifa, bereket ve korunma amaçlı pratiklerle yaşamın içine yerleşmiştir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu inançlar yeni bir form kazanmış, eski kutsal taşlar evliya mezarları, türbeler ve kutsal mekânlarla ilişkilendirilerek kültürel süreklilik sağlanmıştır. Özellikle de taşların sağaltma gücüne sahip olduğu inancı, Anadolu coğrafyasının dört bir yanında hâlâ canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Anadolu'da günümüze dek süren bu sentez, taşın hem fiziksel hem de metafizik anlamda bir fenomen olarak görülmesini sağlamıştır. Bu çalışma, taşların Türk kültüründeki sağaltıcı etkilerine dair kadim inanç sisteminin, günümüzde hâlâ yaşayarak kültürel belleğin temel bir parçası olmayı nasıl sürdürdüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda taş, kültürel bir fenomen olarak ele alınıp taşın insan-doğa-kutsal üçgenindeki önemi ve konumu tespit edilecektir. Anadolu'daki sağaltma pratiklerinin somut verileri ışığında taşın, ağrı, aydaş, basur, egzama, gelincik, Ay çarpması, çıban, dalak kesme, nazar, öksürük, romatizma, sarılık, sıtma, siğil, temre, yara ve yılançık gibi çeşitli rahatsızlıkların tedavisindeki kullanımları, halk hekimliği bağlamında fenomenolojik bir okumaya tabi tutularak değerlendirilecektir. Özünde eski Türk inançlarının izlerini taşıyan bu uygulamaların değerlendirilmesiyle de bireylerin yaşadıkları ortak deneyimlerden hareketle taşın Türk kültüründeki kutsal, sembolik ve işlevsel boyutları ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Halk hekimliği, Kültürel bellek, Sağaltma pratikleri, Taş kültü.

ABSTRACT

Throughout human civilization, stone has assumed a fundamental role as an indispensable element of shelter, defense, art and religious practices. From the Paleolithic period onward, stone -with its physical durability and functionality- evolved into a symbolic representation of cultural and technological advancement. In Turkish culture, stone was sanctified within the framework of Sky God belief, earth-water spirits (yer-su iyeleri), and cult of ancestors, becoming deeply integrated into life through healing, fertility, and protective practices. With the adoption of Islam, these beliefs transformed while maintaining cultural continuity-ancient sacred stones were recontextualized through associations with saints' graves, mausoleums and holy sites. The conviction in stones' healing power remains vibrantly preserved across Anatolia. This enduring synthesis has established stone as both a physical and metaphysical phenomenon. This study investigates how ancient Turkish beliefs about stones' therapeutic effects persist in cultural memory as a fundamental component. Analyzing stone as a cultural phenomenon, we identify its significance within the human-nature-sacred triad. Using empirical data from Anatolian healing practices, we evaluate through phenomenological inquiry the use of stones to treat ailments including pain, aydaş (Developmental delay), hemorrhoids, eczema, gelincik (skin rash), Ay çarpması (moonstroke), boils, dalak kesme (spleen swelling), evil eye, cough, rheumatism, jaundice, malaria, warts, temre (cutaneous lesions), wounds and yılançık (erysipelas). By assessing these practices -which bear traces of ancient Turkish beliefs- we elucidate stone's sacred, symbolic and functional dimensions in Turkish culture through shared human experiences.

Keywords: Phenomenology, Folk medicine, Cultural memory, Healing practices, Stone cult.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(2):450-462

DOI: 10.31020/mutfd.1648854

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 28 Şubat 2025; Kabul Tarihi - Accepted: 11 Mayıs 2025

İletişim - Correspondence Author: Enis Yalçın <enis.yalcin@kilis.edu.tr>

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

İnsanoğlunun taşla olan ilişkisi, onu bir sığınma aracı ve alet olarak kullanmayı keşfetmesiyle başlamıştır. İlk avcılık faaliyetlerinde keskin taşların kullanılması, barınakların taşlarla inşa edilmesi ve savunma amaçlı taş aletlerin geliştirilmesi, insanın hayatta kalma mücadelesinde taşı vazgeçilmez bir yardımcı hâline getirmiştir. Paleolitik dönemden başlayarak tapınakların inşasında, sanat eserlerinin yaratılmasında, gündelik aletlerin yapımında ve hatta yazının gelişiminde taş, insanoğlunun en güvenilir malzemesi olmuştur. Medeniyetlerin yükselişinde taşın oynadığı merkezi rol, onun kültürel ve teknolojik ilerlemenin de temel yapı taşı olduğunun göstergesidir.

Medeniyetlerin gelişiminde taşın üstlendiği merkezi rol, fiziksel yapısından kaynaklanan sağlamlığı ve dayanıklılığı ile birleşince onu kuvvet ve kudretin somut bir sembolü hâline getirmiştir. Bu durum insanoğlunun çevresindeki dünyayı anlamlandırma çabasında da taşlara özel anlamlar yüklemesine neden olmuştur. Bu anlam arayışı içinde tabiat, insanın en temel sorgulama ve keşif alanı olarak öne çıkmıştır.¹ Bunun bir sonucu olarak da insan, doğayı ve onun unsurlarını sadece fiziksel bir varlıklar bütünü olarak değil, aynı zamanda anlam dünyasının büyük bir parçası olarak görmüştür.² Bu anlayışın kökeni, animist ve fetişist görüşlere dayanır. Bu inanç sistemlerine göre doğadaki her nesne, bir ruh ya da kutsal bir kuvvet barındırır.³ Bu bağlamda taş, animizm ve fetişizmin en dikkat çekici sembollerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu anlayışta taşlar, içlerinde barındırdıkları varsayılan olağanüstü güçler nedeniyle tapınma ve saygı nesnesi hâline gelir.

Tarihsel süreç içerisinde, taşın anlamı ve değeri farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde benzer biçimde şekillenmiştir. Her kültür, taşın yaşamsal ve kutsal özelliğini kendi inanç sistemine dâhil etmiş ve onu bir kült objesi hâline getirmiştir. Kazandığı bu kutsal statü sayesinde taş, artık yalnızca fiziksel bir nesne değil, insanların manevi dünyasında derin izler bırakan, ritüellere konu olan, saygı duyulan ve kutsal kabul edilen bir varlık hâlini almıştır. İnsanlar, önemli dinî törenleri ve pratikleri kutsal kabul ettikleri taşların etrafında gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu ritüeller kimi zaman şifa aramak, kimi zaman bereket dilemek, kimi zaman da koruma talep etmek amacıyla yapılmıştır. Taşların etrafında gerçekleştirilen ritüeller, insanların manevi dünyalarını zenginleştirmiş ve toplumsal bağları güçlendiren ortak bir inanç dili oluşturmuştur. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgi ve tecrübelerle taşın kutsal konumu daha da güçlenmiştir. Böylelikle de taş, insanla metafizik dünya arasında bir köprü hâline gelmiş ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde inanç sistemlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını devam ettirmiştir.

Türk kültürünün derinliklerinde yer alan Gök Tanrı inancında da taşın yaşamsal ve kutsal özelliklerinin yansımalarını görmek mümkündür. Bu dönemlerde Türkler, yer-su inancı ve atalar kültünün bir yansıması olarak tabiattaki diğer unsurlar gibi taşların da bir ruhu olduğunu kabul edip gizli güçlerinin bulunduğunu düşünerek taşların bu gücünden yararlanmak istemişlerdir.⁴ Bu sebeple de çeşitli taşlara farklı anlamlar yükleyerek, bu taşlar etrafında birçok inanış ve uygulama meydana getirmişlerdir. Taşları ziyaret edip taşların etrafında dolaşarak, içlerinden geçerek, taşlara el sürerek, taşları öperek, üstlerinde taşıyarak ya da evlerinde bulundurarak bereket, uğur ve sağlık temenni etmişlerdir. Gök Tanrı inancından İslamiyet'in kabulüne uzanan süreç, Türklerin kültürel belleklerinde yer alan pek çok inanç ve uygulama gibi taşla ilgili ritüellerinin de yeni bir form kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte taşla yüklenen anlamlar ve onunla ilgili uygulamalar tamamen yok olmamış, aksine İslami bir kimlik kazanarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu bağlamda eski Türk inançlarında kutsal kabul edilen bazı taşlar, İslami dönemde evliya mezarlarıyla, türbelerle veya kutsal mekânlarla ilişkilendirilerek yeni bir anlam kazanmıştır. Bu taşlar, şifa bulmak veya dilek dilemek için ziyaret edilmiştir. Bu dönüşüm, eski inançların tamamen silinmesi yerine, yeni dinin değerleriyle harmanlanan bir sentezin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum, Türk kültürünün taşla yüklediği anlamların ne denli köklü olduğunu ve bu anlamların nasıl uyum sağlayarak varlığını sürdürdüğünü

göstermektedir. Günümüzde bile Anadolu'nun pek çok yerinde görülen taşla ilgili inanç ve uygulamalar, bu kültürel sürekliliğin canlı tanıklarıdır. Özellikle taşların sağaltma gücüne sahip olduğu inancı, Anadolu coğrafyasının dört bir yanında hâlâ canlı bir şekilde yaşatılmaktadır.

Türk kültürünün, Anadolu'da çok sayıda medeniyetin mirasıyla bütünleşerek canlı bir şekilde yaşattığı bu inanç ve uygulamalar dikkate alındığında, taşın yalnızca dokunulan ya da görülen bir nesne değil, aynı zamanda sembolik anlamlarla yüklü bir fenomen olduğu görülür. Fenomenoloji, belirli bir fenomeni derinlemesine deneyimlemiş bireylerin tecrübelerini analiz ederek bu deneyimlerdeki ortak anlamı açığa çıkarmayı hedefleyen nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemin temel amacı, fenomeni yoğun şekilde yaşayan kişilerin deneyimlerindeki esas özü açığa çıkarmaktır.⁵ Bu bağlamda halkın inançlarında, âdetlerinde, uygulamalarında, anlatılarında ve günlük pratiklerinde çeşitli anlamlar yükleyerek kutsallaştırdıkları taşlar, fenomenolojik bir yaklaşımla daha derinlemesine incelenebilir.

Türk kültüründe taşın kutsal, sembolik ve işlevsel boyutları (örneğin delikli taş, mezar taşları, sadaka taşları gibi) fenomenolojik bir yaklaşımla daha derinlemesine incelenebilir. Bu sayede taşın fiziksel varlığı kadar, bireylerin bu nesneyle kurduğu estetik, ritüelistik ve duygusal bağları incelemek mümkün hâle gelir.

Çalışma, taşların Türk kültüründeki sağaltıcı etkilerine dair kadim inanç sisteminin, günümüzde hâlâ yaşayarak kültürel belleğin temel bir parçası olmayı nasıl sürdürdüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda taş, kültürel bir fenomen olarak ele alınıp taşın insan-doğa-kutsal üçgenindeki önemi ve konumu tespit edilecektir. Anadolu'daki sağaltma pratiklerinin somut verileri ışığında taşın; ağrı, aydaş, basur, egzama, gelincik, Ay çarpması, çıban, dalak kesme, nazar, öksürük, romatizma, sarılık, sıtma, siğil, temre, yara ve yılcık gibi çeşitli rahatsızlıkların tedavisindeki kullanımları, halk hekimliği bağlamında fenomenolojik bir okumaya tabi tutularak değerlendirilecektir. Özünde eski Türk inançlarının izlerini taşıyan bu uygulamaların değerlendirilmesiyle de bireylerin yaşadıkları ortak deneyimlerden hareketle taşın Türk kültüründeki kutsal, sembolik ve işlevsel boyutları ortaya koyulacaktır.

1. Taşa Bağlı Sağaltma Yöntemleri

İnsanoğlu, dünya üzerinde var olduğu ilk andan itibaren yaşamını olumsuz yönde etkileyen hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Modern teşhis ve tedavi yöntemlerinin henüz oluşmadığı tarihin erken dönemlerinde insanlar, hastalıkların sebepleri hakkında çeşitli öngörülerde bulunmuşlardır. Bu öngörülerden hareketle de hastalıklardan korunabilmek ya da onlardan kurtulabilmek için imkânları dâhilinde çareler aramışlardır. Bu arayışın neticesinde ilk dönemlerde doğayı ve onun unsurlarını kullanarak şifa arayan insanlar, din faktörünün devreye girmesiyle doğal unsurların yanında sihir, büyü, kurban gibi eylemlere de başvurmaya başlamışlardır. Toplulukların kültürel birikimlerinin artmasıyla da farklı tedavi yöntem ve teknikleri geliştirilmiştir. Tedavide kullanılan bu yöntem ve teknikler, tarihî süreç içerisinde deneme yanılma yoluyla elde edilen tecrübeler sonucu halk tarafından benimsenmiş ve nesilden nesile aktararak devamlılığı sağlanmıştır. Böylelikle halk tıbbı, geleneksel tıp, geleneksel tababet, folklorik tıp ve halk sağaltmacılığı gibi adlarla da anılan halk hekimliği gelişmiştir.

Bir kavram olarak halk hekimliği, insanların hastalıkların nedenleri, belirtileri ve teşhisiyle ilgili görüş ve inanışlarıyla hastalıkların tedavisinde kullandıkları yöresel ilaçların ve geleneksel uygulamaların tümüdür.⁶ Halkın olanaklarının bulunmadığı ya da doktora gidemediği durumlarda, hastalıklarına tanı koyma ve sağaltma amacıyla başvurdukları yöntem ve teknikleri kapsamaktadır.⁷

Halk hekimliğinde kullanılan yöntemlerin tedavi etme boyutu "sağaltım" kavramıyla karşılık bulurken tedavileri kendilerine has yöntemlerle gerçekleştiren kişiler için "şaman, kam, baksı, emçi, otacı, ocaklı, halk hekimi, izinli, üfürükçü, afsunlu, orumçu, veli, evliya, şeyh, hoca, kocakarı, kırık-çıkıkçı, sınıkçı" gibi çeşitli

adlandırmalar yapılır.⁸ Halk hekimliği görevi üstlenen bu ocakların yanı sıra çeşitli hastalıklara şifa bulmak amacıyla ziyaret edilen yatırırlar, su kaynakları, ağaçlar, taşlar ve kayalar da “ocak” olarak adlandırılır.⁹

Halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntem ve tekniklerinin tüm dünyada ortak ve değişmez olduklarını söylemek mümkün değildir. Her toplum hastalıkların tedavisinde, kültürel ve sosyolojik yapısına uygun geleneksel tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Bu noktada Türklerin Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyada geliştirdiği halk hekimliği birikimi, yaşadıkları toprakların çeşitliliği kadar zengin ve tarihleri kadar köklü bir mirastır. Göçebe, yarı göçebe ve yerleşik yaşam tarzları arasında geçişler yapmaları, farklı dönemlerde kendine özgü kültürler oluşturmalarına zemin hazırlamış, bu durum hastalıklarla mücadele yöntemlerine de benzersiz bir çeşitlilik kazandırmıştır.¹⁰ Her coğrafyanın ihtiyaçlarına uyum sağlayarak şekillenen bu uygulamalar, iklimden inançlara, bitki örtüsünden sosyal yapıya kadar tüm yerel dinamiklerle harmanlanarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Orhan Acıpayamlı, Türkiye’de tespit ettiği bu halk hekimliği uygulamalarını altı grupta toplamıştır:

- 1) *Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalar: Vücutla herhangi bir teması gerektirmeyen, ilaç kullanılmayan, hastayı etkileme amacı güden, telkin yoluyla yapılan tedavilerdir.*
- 2) *Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar: Hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek, sıvazlayarak ya da vücutlarına değnekle vurarak yapılan tedavilerdir.*
- 3) *Dinsel yolla yapılan sağaltmalar: Din ve büyüünün ön planda olduğu mistik yollarla yapılan tedavilerdir.*
- 4) *Bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar: Tedavi edici ana unsurun bitki olduğu uygulamalardır. Bitkinin kökü, gövdesi, kabuğu, yaprağı, meyvesi, çiçeği ya da tohumu birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastalara ilaç olarak verilir.*
- 5) *Hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar: Tedavi edici ana unsurun hayvansal bir madde olduğu uygulamalardır. Hayvansal ürünler, oldukları gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastaya ilaç olarak verilir.*
- 6) *Maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalar: Tedavi edici ana unsurun herhangi bir maden veya toprak olduğu uygulamalardır. Bu uygulamalarda taş, demir, altın, gümüş, bakır, cıva, su gibi maddeler tedavilerde önemli işlevlere sahiptir.¹¹*

Çalışmamızın konusu olan taş, parpılama, dinsel yollarla ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalarda kullanılır. Anadolu’nun birçok bölgesinde insanlar, taşları toz hâline getirip suyla içerek, merhem olarak kullanarak, ağrıyan yerlerine sürerek, suda kaynatıp buharına durarak ya da kutsal taşları ziyaret ederek hastalıklarına şifa aramışlardır. Anadolu’nun farklı bölgelerinde taşa bağlı sağaltma pratikleri ağrı gibi yaygın rahatsızlıklardan yılanık gibi geleneksel adlandırmalara tabi tutulmuş spesifik hastalıklara kadar uzanan bir dizi rahatsızlıkta uygulanır. Bu uygulamalarda kullanılan taşların kutsal, sembolik ve işlevsel özelliklerini her bir hastalık özelinde toplumsal hafızadan derlenen somut örneklerle birlikte değerlendirmek uygun olacaktır. Makalede bahsedilen geleneksel tedavi yöntemleri (bazı taşların toz hâline getirilerek veya eritilerek yutulması gibi), tamamen halk kültürüne özgü uygulamalardır. Ancak bu tür pratiklerin tıbbi açıdan ciddi riskler taşıyabileceği unutulmamalıdır.

1.1. Ağrı

Anadolu halk hekimliğinde ağrı tedavisi hem parpılama yoluyla hem dinsel yolla hem de maden kökenli emlerle yapılan sağaltma pratikleriyle bütünleşen geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilir. Elâzığ’da Teslim Abdal, Şeyh Ahmet Dede ve Derviş Ali türbelerinde bulunan taşların ağırlı bölgelere sürülmesi, dualarla

desteklenen bir şifa pratiği olarak öne çıkar.¹² Bunun yanında Çorum'daki Çelebi Gazi Türbesi'ndeki yuvarlak taşın dualar eşliğinde ağrıyan bölgeye üç kez sürülmesi de kutsal sayılan nesnelerin şifa gücüne olan inancı yansıtır.¹³ Parpılama yoluyla yapılan tedavilerde, kış aylarında ısıtılan kiremit taşları, bel ağrısı için Konya'da sobada ısıtılıp bele sarılan taşlar, Gaziantep'te sıcak tuğla ve Mersin'de beze sarılan ısıtılmış taşlar kullanılır.¹⁴⁻¹⁷ Boğaz ağrısında Dinar'da göktaş ve şapın yakılıp üfürülmesi veya Diyarbakır'da şap taşı emilmesi gibi pratikler de maden kökenli emlerle yapılan tedavilere örnektir.^{18,19} Bu pratikler taşları hem fiziksel tedavi aracı hem de manevi bir şifa kaynağına dönüştürür. Bu pratiklerde taşlar, yalnızca mineral özellikleriyle değil, kültürel ve inanç temelli sembolizmleriyle de öne çıkar. Türbelerde bulunan taşların üç kez sürülmesi gibi uygulamalar, sayısal sembolizm (üç sayısının kutsallığı) ve kutsal mekânlarla kurulan bağ aracılığıyla şifa arayışını gözler önüne serer. Taşın kullanıldığı bu uygulamaların hem gerçekçi sağaltma yöntemlerine hem büyüsel sağaltma yöntemlerine örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

1.2. Ay Çarpması

Ay çarpması, halk arasında Ay'ın güzel çocukları kıskanıp nazar etmesi sonucu ortaya çıktığına inanılan hastalıktır. Ay çarpması sonucunda, çocukta ağır kokulu kusma, ishal ve halsizlik belirtileri ortaya çıkar.²⁰ Ay çarpmasının tedavisinde taş, koruyucu bir kalkan işlevi görür. Siirt'te bu durum için iki temel pratik gelişmiştir: Birincisinde, çocuğun boynuna/omzuna çocuğa göstermeden takılan taş, Ay'ın kötü etkisini emen bir tılsım olarak kullanılır.²⁰ İkinci uygulamadaysa Fatıha ve İhlas sureleri okunan taşlar hilal evresindeki Ay'a karşı "Sana taş attım bak, sana doğru geliyor." denilerek fırlatılır.²⁰ Bu ritüelin temelinde taşın, kötülüğü kaynağına geri gönderen bir savurma eylemi olduğuna inanılır. Aynı zamanda, taşın dualarla kutsanarak fiziksel bir nesneden manevi bir koruyucuya dönüştürüldüğü görülür. Ritüelde hilal evresinin seçilmesi, Ay'ın en etkin olduğu dönemde tepki verildiğini gösterir. Bu uygulamalar, halk hekimliğinde taşın hem enerji emici hem de negatif etkiyi yansıtıcı dinamik bir araç olarak konumlandırıldığının somut örnekleridir.

1.3. Aydaş

Anadolu'da yaşlılarına göre gelişimi geri kalmış çocuklar için kullanılan "aydaş" kavramı, halk inanışlarında kötü ruhlarla ilişkilendirilir ve tedavisinde sembolik taş ritüelleri öne çıkar.²¹ Bu pratiklerde, delikli taşlardan geçirme, musalla taşı etrafında döndürme, kazanlara koyulan taşlarla aydaş aşı pişirme gibi uygulamalar yaygındır.^{15,22} Adana, Mersin, Trabzon ve Isparta'da üç veya yedi kez tekrarlanan bu ritüellerde ihlâs ve Fatıha sureleri okunur. Bu sayede sayılar (üç, yedi, kırk) ve dualar aracılığıyla kötülüklerin uzaklaştırıldığına inanılır. Kazan içine tuz, çakıl taşı, delikli para gibi nesneler konularak arılık (temizlik/armağan) sağlanır. Çocuğun kazan altından geçirilmesiyle bedensel ve ruhsal açılma hedeflenir. Annenin işlem sonunda arkasına bakmadan eve dönmesi, çocuğun giysilerini ve kullanılan kapları ritüel alanında bırakması, uygulamanın kaderci bir kimlikle tamamlandığını gösterir. Özellikle Şarkikaraağaç'ta "Ya öl ya on (şifa bul)!" denilerek delikli taştan geçirme pratiği ve musalla taşının yaşayan-ölen çocukları ayırt ettiği inancı, uygulamaların ölüm-yaşam ikilemiyle bağlantılı olduğunu ortaya koyar.²³ Bu ritüeller, Anadolu halk hekimliğinde taşın koruyucu ve arındırıcı gücüne olan inancın somut örneklerini oluşturur.

1.4. Basur

Tıp dilinde hemoroid olarak adlandırılan basur, kalın bağırsaktan sonra yer alan anüse ya da makata ait damarların büyümesi veya şişmesiyle ortaya çıkan rahatsızlıktır.²⁴ Anadolu halk hekimliğinde basur tedavisi için taşın mineral özelliklerinden yararlanıldığı görülür. Konya'da göktaşının siyah kuru üzüm içine yerleştirilerek tok karnına yutulması, Hatay ve Adana'da ise sey taşının (şap) kaynar suda eritilerek içilmesi öne çıkan uygulamalardır.^{15,25,26} Kullanılan taşların, bedeni arındırma veya kimyasal etkiyle iyileştirme gibi işlevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Ritüellerde tıpkı aydaş tedavisinde olduğu gibi belirli maddelerin (kuru

üzüm) araçsallaştırılması ve taşın doğrudan tüketimi dikkat çeker. Bu yöntemler, halk tıbbında taşın em (ilaç) olarak kullanılmasıyla içsel arınmayı gerçekleştiren ve şifa sağlayan bir unsur olarak konumlandırıldığını gösterir.

1.5. Boğmaca

Boğmaca, özellikle çocukluk çağında ağır seyreden bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. Aralıksız öksürük nöbetleri tipik belirtilerindendir.²⁷ Anadolu’da boğmaca tedavisinde taş hem fiziksel bir engeli aşma sembolü hem de hastalığın transfer edileceği ritüelistik bir nesne olarak kullanılır. Isparta’daki Öksürük Kayası’nda çocukların tükürüğüne taş yapıştırılması ve Gaziantep’te mezar etrafında döndürme pratiği, hastalığın bedensel bir parça (tükürük) sayesinde taşa aktarılacak uzaklaştırılacağı düşüncesini yansıtır.^{16,21} Delikli taşlar (Isparta, Afyonkarahisar, Ankara, Adıyaman), delikten geçiş eşliğinde öksürüğün bedenden çıkıp taşa hapsolacağı inancıyla sağaltıcı bir araç işlevi görür. Örneğin Ankara ve Adıyaman’daki uygulamalarda delikli taşın, Üryan Baba Türbesi veya Emrem Sultan Türbesi gibi kutsal mekânlara bitişik olması, taşın şifasının inanç coğrafyasıyla desteklendiğini gösterir.^{13,28} Bu ritüellerde üç kez dönme, İhlas suresi okuma veya cuma günü uygulama gibi unsurlar, iyileşmeyi hızlandıran kutsal sayılar ve zamanlarla ilişkilendirilir. Taşın deliğinden geçen çocuğun öksürüğünün, taşın içinde kalacağı inancı halk hekimliğinde hastalığın maddesel bir varlık olarak algılandığını ve taşın bu varlığı hapsetme kabiliyetine sahip olduğu düşüncesine dayanır.

1.6. Çıban

Çıban, kıl köklerinde bazı bakterilerin sebep olduğu iltihaplı bir deri hastalığıdır. Anadolu halk hekimliğinde çıban tedavisinde taşın hem fiziksel hem de ritüelistik bir araç olarak kullanıldığı görülür. Elâzığ’da göz çıbanlarına göz taşı (yeşil parlak taş) uygulanırken, Yozgat ve Aydın’da çakmak taşları birbirine vurularak çıkan kıvılcımla çıbanın dağlanması amaçlanır. Bu uygulamada, iltihaplı dokunun yakılarak tedavi edildiği düşünülür.^{12,29,30} Kütahya’da ise aynı yöntem, İhlâs ve Fatiha surelerinin okunmasıyla tamamlanır ve kıvılcımın, hastalığı korkutarak kaçırdığına inanılır.³¹ Tekirdağ’da nevrüz ateşine taş atılarak hastalıklardan kurtulmak amaçlanır. Bazı pratiklere deniz suyu içmiş ocaklıların tükürüğüyle ovma gibi unsurların eklenmesi taşın tek başına değil; inanç, ateş ve bedensel temasın kombinasyonuyla şifa sağladığına dair kültürel kodları yansıtır.²⁹ Taşla çıkan ateşin arındırıcı ve kötülükleri savuran bir güç olarak görülmesi, Anadolu’da ateşin sembolik anlamıyla da örtüşür. Bu yöntemler, taşın ateş üretme kabiliyetinin, halk tıbbında aktif bir şifa aracına dönüştürüldüğünün somut örnekleridir.

1.7. Dalak Kesme

Dalak hastalığı, karın şişmesi, karın ya da dalağının ağrması şeklinde ortaya çıkan bir hastalık türüdür. Bu hastalığa yakalanan kişi, şiddetli ağrılar çeker, iştahı azalır ve zamanla zayıflayarak hareket edemeyecek duruma gelir. Hastalığın tedavisi için halk arasında dalak kesme ocağı olarak bilinen ocaklıya gidilmelidir.²² Anadolu’da dalak kesme olarak adlandırılan tedavi pratiklerinde taş, fiziksel ve metafiziksel araç olarak çok yönlü kullanılır. Adana’da ocaklıların, şişmiş karna taş ya da tahta koyup keserle vurarak tedavi etmesi ve ısıtılmış çay taşlarını dalağın olduğu bölgeye yerleştirerek terleme yoluyla şişliği indirmesi, taşın kullanıldığı parpılama yoluyla yapılan sağaltmalara örnek olarak gösterilebilir.^{22,26} Ankara’da ise soğanla ovma ritüeli sonrası taşın altına bırakılan soğanın kurummasıyla hastalığın gerileyeceği inancı, taşı sembolik bir hastalık deposu olarak konumlandırır.³² Taşın bazen basınç aracı bazen ısıtma malzemesi bazen de kötülükleri hapseden bir nesne olarak kullanılması, halk hekimliğinde kullanılan taşın bağlamsal dönüşüm kabiliyetini yansıtır.

1.8. Egzama

Egzama, ciltte kuruluğa, pullu bir görünüme ve yoğun kaşıntıya sebep olan bir cilt rahatsızlığıdır.³³ Bingöl yöresinde egzama tedavisinde taşın kullanıldığı halk hekimliği uygulamaları, inanç temelli ritüellerle şekillenir. Bu pratiklerde taş, dua ve ayet yazılıp suyla temas ettirilerek şifa kaynağına dönüştürülür. Hocaların veya ocaklı kadınların egzamalı bölgeyi kalemle çizmesi, suya konulan türbe taşlarıyla her çarşamba yıkama yapılması ve üç hafta boyunca ayet yazılı taşın kullanılması, tedavinin kademeli bir süreç olduğunu gösterir.³³ Özellikle çarşamba günlerinin seçilmesi, bu günün Anadolu’da arınma ve şifa için uğurlu kabul edilmesiyle ilişkilidir. Üzerine dua okunan taşın egzamaya sürülmesi, maddi-manevi unsurların iç içe geçtiğine işaret eder. Temelde, okunmuş taşın suya aktardığı kutsal enerji ile hastalığın ciltten uzaklaştırılacağına dair bir inanç hakimdir. Bu yöntemler, bedensel rahatsızlıkların metafizik nedenlerle açıklandığı kültürel kodları yansıtır.

1.9. Gelincik

Gelincik daha çok bebeklerde görülen morarma, ateşlenme hâllerine verilen addır. Genellikle nazarın sebep olduğuna inanılan bu hastalığın tedavisi gelincik kesme ocakları tarafından yapılmaktadır.³⁴ Anadolu’da, bebeklerde görülen gelincik hastalığının tedavisinde kutsal kabul edilen taşların ritüelistik kullanımı öne çıkar. Ankara’da Mekke veya Medine’den getirilen gelincik taşları, hastalığın yol açtığı yaraların üzerine konulur. Taşın ısındıktan sonra kendiliğinden düşmesiyle şifanın gerçekleşeceğine inanılır.³⁴ Çankırı’nın Yapraklı ilçesindeki bir ocaklı ise özel taşları yaraların üzerine yerleştirerek dua okur ve belirli bir süre sonra taşları toplar.³⁵ Bu uygulamalarda taşların kutsal mekânlardan gelmesi, nazarın yol açtığı negatif enerjiyi emme inancını pekiştirir. Ateşlenme ve morarma gibi fiziksel belirtilerin, taşın ısınma özelliğiyle bedenden çekildiği düşünülür. Ocaklının dualar eşliğinde taşları kullanması, tedaviyi hem fiziksel hem de inanç temelli bir arınma ritüeline dönüştürür. Bu pratikler, halk hekimliğinde kutsal taş imgesinin, inanç ve şifa arasındaki bağı somutlaştıran bir araç olarak kullanıldığını gösterir.

1.10. Nazar

Türk kültüründe yaygın bir inanış olan nazar, beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakılması sonucu onu zarar verecek şekilde etkilemektir. Anadolu’da nazarın tedavisinde taşlar hem koruyucu hem de iyileştirici unsurlar olarak öne çıkar. Koruyucu pratiklerde, delikli taşların ev eşiklerine veya ağaçlara asılması, akik taşının bedenle temas ettirilmesi ve çakmak taşının kıyafetlerin cebinde taşınması gibi yöntemler, nazarın fiziksel temas yoluyla emildiği veya yansıtıldığı inancıyla uygulanır.^{17,20,30} Kurtarıcı pratiklerdeyse taşlar dualar eşliğinde ritüelleştirilir. Konya’da çocukların musalla taşı altından dualar (İhlas suresi) okunarak geçirilmesi, Dinar’da 41 taşın üzerine 41 defa İhlas okunup hastaya dökülmesi ve Gaziantep’te kurşun dökme ritüelinde peçiş taşının kullanımı bu bağlamda değerlendirilir.^{15,16,18} Özellikle delikli taşların ev girişlerine, ağaçlara asılması veya bedende taşınması Anadolu’nun kolektif hafızasında deliğin, nazarın geçeceği bir koridor olarak kodlandığını gösterir. Delikli taşların nazarı kandırarak içinden geçirme işlevi, taşın aracılık rolünü simgeler.^{20,46} Şap taşı gibi maddelerin yakılarak kül edilmesi ve külün eşığe dökülmesi gibi uygulamalar, nazarın taş aracılığıyla beden veya mekândan uzaklaştırıldığı inancını yansıtır.²⁶ Bu pratikler, Anadolu halkının nazarı gözle görünmeyen ama nesnelerle kontrol edilebilen bir enerji olarak kavradığını ve taşı bu enerjiyi yönetmede bir aracı olarak konumlandığını kanıtlar niteliktedir.

1.11. Romatizma

Romatizma, eklem yerleri ve çevresindeki dokularda ağrı ve şişlik yapan geçici veya süregelen hastalıklardır.³⁶ Anadolu halk hekimliğinde romatizma tedavisinde taş hem fiziksel bir tedavi aracı hem de ritüelistik bir obje olarak kullanılır. Diyarbakır Silvan’da Gırkuvi Ziyareti’nde mart-nisan aylarında ateşte kızdırılan taşların ağırlı bölgelere sürülmesi, taşın ısı yoluyla kas gevşetici etkisinin yanı sıra kutsal mekân-zaman kombinasyonuna

duyulan inancı ortaya koyar.¹⁹ Erzurum'daki ısıtılmış taş uygulaması ise fizik tedavinin halk hekimliğindeki bir adaptasyonudur.³⁶ Bu pratiklerde dikkat çeken ortak nokta, taşın ısı iletkenliğinin tedavinin merkezine yerleştirilmesidir. Böylece taş, yalnızca fiziksel bir materyal değil, enerjisini bedene aktaran bir şifa sembolüne dönüşür.

1.12. Sarılık

Sarılık çeşitli hastalıklardan ötürü bilirubin adlı bir mikroorganizmanın kanda yükselmesi sonucu cildin normal renginden daha fazla sarımtırak renk alması olayıdır.³⁷ Genellikle ocaklılar tarafından tedavi edilir. Anadolu'da sarılık tedavisinde taş, hastalığın rengiyle özdeşleştirilen sarı tonlardaki taşlar (Sivas, Erzurum, Adana) ve ritüellerde aracılık eden çakmak/döven taşları (Kütahya) üzerinden iki temel işlevle kullanılır. Renk sembolizmi bağlamında sarı taşların boyna asılması, hastalığın taşa transfer edilerek sağaltılacağı inancını yansıtır.^{36,38} Kütahya'da döven taşıyla kanatma ve Mersin'de kırlangıç yuvasındaki Hindistan taşı ile temas ettirilen bir kalemin vücuda sürülmesi, taşın hastalığı fiziksel temas yoluyla çeken bir nesne olarak algılandığını gösterir.^{31,37} Adana'daki uygulamada suya konulan sarı taşın renginin üç günde sapsarı olması, hastalığın taşa görsel olarak aktarıldığına dair somut bir kanıt arayışını ifade eder.³⁹ Aydın'da yedi kardeşkanı taşının limonla tüketilmesi, taşın mineral özelliklerinin ve ekşi tadın arındırıcılığıyla ilişkilendirilir.³⁰ Kütahya'da çakmak taşının dualarla suya bırakılıp içirilmesi veya Hatay'da taşla ezilen soğanın kanatılmış bölgelere sürülmesi, taşın hem araçsal hem de manevi enerji yoğunlaştırıcı rolünü ortaya koyar.^{25,31} Bu pratiklerde taş, renk, şekil ve madde olarak sarılığın görünür kılınmasında, hastalığın nesne üzerinden sembolik kontrolünde ve dualarla güçlendirilmiş bir şifa aracı olarak kullanılır.

1.13. Sıtma

Sıtma, dişi sivrisineğin ısırmasıyla bulaşan, titreme, baş ağrısı ve kusma gibi belirtileri olan bir hastalıktır.³⁷ Anadolu'da sıtma tedavisinde taş, hastalığın ritüel yoluyla bağlanması veya fiziksel temasla aktarılması amacıyla kullanılır. Konya'da Mursaman Türbesi'nde beze bağlanmış taşların tavana asılması, hastalığın nesne üzerinden sembolik olarak terk edilmesini sağlar.¹⁵ Hatay'da küçük bir çalının taşla ezildikten sonra ip yardımıyla bir direğe tutturulması yer-su inancını ve atalar kültünü yansıtan bir kontrol mekanizması oluşturur.²⁵ Delikli taştan geçirme pratikleri (Gaziantep, Diyarbakır), sıtmanın bedenden çıkıp taşın deliğinde hapsolacağı inancını yansıtır. Bu uygulamalarda taş, kutsal mekânlarla ilişkilendirilerek şifanın manevi ve fiziksel bileşenlerini birleştiren bir araç hâline gelir. Taşın suyla ıslatılıp içilmesi ise materyalin içsel bir arındırma işlevi üstlendiğine dair kolektif inancı gösterir.²⁵ Bu yöntemler Anadolu halkının taşı; hastalık taşıyıcı, ritüelik bir bağlayıcı ve kutsal enerji aktarıcısı olarak kullandığını ortaya koyar.

1.14. Siğil

Siğil, bir çeşit virüs sebebiyle derinin üst tabakasında meydana gelen enfeksiyondur. Halk arasında yıldızları sayınca veya kurbağa öldürünce kişide siğil çıkacağına dair inanışlar vardır.³³ Anadolu halk hekimliğinde siğil tedavisinde taş, hastalığın sembolik olarak nesnelere aktarılması veya ritüelistik bağlama amacıyla kullanılır. Antalya ve Bingöl'de mezarlık taşlarına siğil sürme pratikleri, hastalığın ölümle ilişkilendirilen bir nesneye transferini simgeler.^{27,33} Dinar'da çam pürünün taş altına bastırılması veya Mersin'de aya taş atma ritüeli, siğilin doğal unsurlarla birlikte bağlandığı inancını yansıtır.^{17,18} İnanca göre nesnenin (dal, bitki) taş altında kuruması, siğilin de kuruyarak kaybolacağı beklentisini doğurur. Konya ve Dinar'daki üç İhlas bir Fatiha okunarak yapılan uygulamalar, taşın dualarla güçlendirilmiş bir aktarıcı rol üstlendiğini gösterir.^{15,18} Kilis'te zımpara taşıyla temizleme ve Aydın'da sıcak taş uygulaması gibi fiziksel müdahaleler ise taşın mekanik bir tedavi aracı olarak kullanımını örneklendirir.^{30,40} Ritüellerdeki ortak unsurlar: kutsal zamanlar (sabah namazı, dolunay), üç sayısı (üç taş, üç okuma) ve geriye bakmama eylemiyle hastalığın geri dönüşünün

engellenmesi inancıdır. Bu pratikler, taşı bedensel bir sorunun somut bir unsura nakledildiği, doğaüstü güçlerle ilişkilendirilen sembolik bir nesne olarak konumlandırır.

1.15. Temre/Demre

Temre ciltte çıkan kaşıntılı, sulu hastalıktır. Halk arasında nazardan dolayı oluştuğuna inanılır.⁴⁰ Anadolu’da temre tedavisinde taş, hastalığın maddesel bir parçayla birlikte bedenden uzaklaştırılması amacıyla ritüelistik bir araç olarak kullanılır. Kilis’te temre hastalığını geçirmiş biri tarafından taşla çizilme uygulaması, temrenin fiziksel bir müdahale yoluyla ciltten çıkarılacağı inancını yansıtır.⁴⁰ Isparta’da hastanın tükürdüğü taşın rüzgârlı alana bırakılması hem tükürüğün hastalık taşıyıcı bir unsur olarak görülmesini hem de rüzgârın arındırıcı gücüne duyulan güveni ortaya koyar.²¹ Bu yöntemlerde taş, temrenin aktarılabilir ve taşınabilir bir varlık olduğu fikrini somutlaştırır. Ocaklının okuduğu dualar, taşın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda manevi bir köprü işlevi görmesini sağlar. Bu pratikler, Anadolu halkının temreyi, bedensel bir rahatsızlıktan ziyade, nazardan kaynaklanan ve doğaüstü yollarla kontrol edilebilen bir olgu olarak algıladığını gösterir. Taşın bu bağlamda hem hastalığı hapseden hem de onu doğaya geri döndüren bir geçiş nesnesi rolü üstlendiği söylenebilir.

1.16. Yara

Vücut bütünlüğünün kesilme, çizilme, kırılma veya yanma gibi çeşitli nedenlerden dolayı bozulması sonucu yaralanmalar meydana gelebilir.³⁷ Anadolu halk hekimliğinde yara tedavisinde taşlar, fiziksel ve kimyasal tedavi yöntemlerinin birleşimi ile kullanılır. Konya’da göktaş (çinitaş) gibi minerallerin katran, kına ve balmumu ile karıştırılarak yaralara uygulanması, taşın mineral etkisi ve karışımın yapışkanlığını artırma işleviyle ilişkilidir.¹⁵ Gaziantep ve Mersin’de çakmak taşıyla kanatma veya dağlama, ateşin arındırıcı ve kötülük savan gücüne atıf yapar.^{17,41} Yozgat’ta beyaz çakmaktaşının kıvılcımıyla dağlama, benzer şekilde ısı yoluyla sterilizasyon amaçlıdır.²⁹ Rize’de salyangozun taşla dövülüp yaraya sürülmesi ve Mersin’de gargatuzu taşının toz hâline getirilerek yara üzerine serpilmesi, taşın bir em (ilaç) olarak kullanımını örneklendirir.^{17,42} Bu pratiklerde taş hem aktif maddelerin taşıyıcısı (mineral tozu) hem fiziksel müdahale aracı (çakmak taşı) hem de ritüelistik bir unsur (dağlama sırasında üç kez tükürme) olarak karşımıza çıkar. Bu yöntemler, Anadolu insanının taşı, kimyasal bileşenleri, fiziksel özellikleri ve erişilebilirliği nedeniyle tercih ettiğini ortaya koyar.

1.17. Yılcık

Yılcık hastalığı, modern tıpta erizipel olarak adlandırılan, deride ağrı, kızarıklık, şişlik ve ısı artışıyla ortaya çıkan en çok bacaklarda görülen bir tür deri enfeksiyonudur. Yılan öldüren kişiye, öldürülen yılanın yılcık atması sonucu bu hastalığın meydana geldiği düşüncesiyle halk arasında yılcık hastalığı olarak adlandırılmıştır.⁴⁰ Yılcık hastalığının tedavisi halk arasında yılcık ocağı olarak bilinen ocaklılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yılcık hastalığını tedavi eden ocaklılara “çentici”, “yılcıklı”, “yılcık kesen”, “yılcık sıkın” ve “bıçakçı” gibi isimler de verilmektedir.⁴³ Ocaklılar yılcık hastalığını tedavi etmek için bozuk para, bıçak, soğan, iğne veya yılcık taşlarının kullanıldığı farklı yöntemler uygulayabilirler. Yılcık taşı, hastalığın teşhis ve tedavisinde kullanılan başlıca malzemelerdendir. Ocaklılar bu taşların Mekke’den getirildiğini söylemektedir. Bu sebeple yılcık hastalığının tedavisinde kullanılan taşlar Mekke taşı olarak da bilinmektedir. Ceviz içi büyüklüğünde olan yılcık taşlarının bir tarafı düz diğer tarafı ise yuvarlaktır. Düz tarafında spiral şeklinde bir desen olan taşlar bu şekilden dolayı yılanı da anımsatmaktadır.³² Anadolu’da yılcık tedavisinde kullanılan Mekke taşı veya yılcık taşı hem fiziksel bir şifa aracı hem de kutsal bir simge olarak rol üstlenir. Bu taşların, hacca gidenler tarafından Mekke’den temin edildiği inancı, tedaviye dinî meşruiyet kazandırırken spiral desenli yapılarıyla yılanı anımsatmaları, hastalığın sembolik temsilini pekiştirir.³⁰⁻³² Kütahya ve Aksaray’daki uygulamalarda, taşların ağırlı bölgeye üç İhlas ve bir Fatıha suresi

eşliğinde yapıştırılması, hastalığın enerjisinin taşta aktarıldığı inancını yansıtır.^{24, 31} Taşların yalnızca enfekte alanda tutunarak renk değiştirmesi ve sonrasında düşmesi, tedavi sürecinin somut bir göstergesi olarak işlev görür.³¹ Antalya’da erkek ve dişi taşların kullanımı ile hastalara cinsiyete göre “Kayınvalide eli” veya “Kazım Ağa’nın eli” gibi farklı ritüel ifadelerinin eşlik etmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin pratiklere yansıdığını ortaya koyar.⁴⁴ Bu noktada İslamiyet öncesinde şamanların tedavi yöntemlerinin ve Umay Ana kültünün, İslami bir form kazanarak Fatma Ana’yı merkez alan ocak inancına dönüştüğünü belirtmek gerekir.⁴⁷ Karaman’da taşların saman içinde saklanması ve canlı olarak nitelendirilmesi, taşın biyolojik bir varlık gibi algılandığını gösterir.⁴⁵ Tedavi sonrası hastaların arılık (hediye) bırakması ise şifa sürecinin tamamlandığına dair inancın ve hastanın minnettarlığını ifade etmek istemesinin bir tezahürüdür.⁴⁴ Ankara’da kuru/sulu yılcık ayırımına göre farklı dualar okunması ve Mersin’de hacdan getirilen taşlara Felak/Nas surelerinin okunması, dinî ritüellerin geleneksel pratiklerle iç içe geçtiğini kanıtlar.^{17,32} Bu yöntemlerde taş hem hastalığın teşhis aracı hem metafiziksel bir köprü hem de ocaklıların otoritesini pekiştiren bir nesne olarak işlev görür.

Sonuç

Anadolu halk hekimliğinde taşlar, fiziksel bir tedavi aracı, ritüelistik araç ve sembolik aktarıcı olarak çok katmanlı bir şekilde konumlandırılan, kökleri kadim inanç sistemlerine uzanan bir şifa kültürünü temsil eder. Ağrı, Ay çarpması, aydaş, basur, boğmaca, çıban, dalak kesme, egzama, gelincik, nazar, romatizma, sarılık, sıtma, siğil, temre, yara ve yılcık gibi farklı sağlık sorunlarının tedavisinde taşlar; tedavi edici araç, koruyucu tılsım ve ritüelistik sembol olarak üçlü bir rol üstlenir.

Bu pratiklerde, İslami terminoloji (Fatiha, İhlas sureleri) ile yer-su iyeleri ve atalar kültüne ait inançlar (taşın canlılığı, Ay’a insani özellikler yüklenmesi) iç içe geçer. Egzama tedavisinde taşın ayetlerle yazılıp suya konması ve çarşamba günleri uygulanması, zaman-mekân kutsallığının şifaya eklemlendiğini gösterir. Benzer şekilde, gelincik, nazar ve boğmaca tedavisindeki taş uygulamaları, Anadolu halk hekimliğinin inanç temelli şifa mantığını ve taşın fiziksel-sembolik işlevlerini ortaya koyar. Gelincik pratiklerinde Mekke/Medine taşlarının hasta bedene yerleştirilmesi hem kutsal coğrafyaya atıfla manevi korumayı hem de taşın ısınma özelliğiyle hastalık enerjisini çekme inancını birleştirir. Burada taş, kutsalın fiziksel bir temsilcisi olarak işlev görürken, ocaklının dualarla yönettiği ritüel, şifayı bireysel ve kolektif bir arınma sürecine dönüştürür. Okunan duaların tedaviye kattığı kutsal meşruiyet, Anadolu insanının kültürel kodları şifaya nasıl entegre ettiğini gösterir. Bu pratiklerin ortak paydası, taşın kültürel bir tercüman olarak işlev görmesidir. Taş, insanın manevi dünyasıyla fiziksel gerçeklik arasında bir köprü kurarken (ayetlerle kutsanması), hastalığın maddi izleriyle (ağrı, kaşıntı, yara) de doğrudan temas eder. İslami motifler (Fatiha, İhlas) ile yer-su iyeleri ve atalar kültüne ait kabuller (ateşin ruhu, taşın canlılığı) arasındaki sentez, Anadolu insanının katmanlı inanç haritasını yansıtır. Bu pratiklerde taşın üstlendiği rol ise hastalıkla insan arasındaki ilişkiyi, toplumsal ve manevi bir sürece dönüştürmektir.

Sayı sembolizmi (üç, yedi, kırk), ritüellerin kutsallaştırılmasını sağlarken, taşı hastalık transferinin sembolik istasyonuna dönüştürür. Aynı mantık kurşun dökme ritüellerinde peçic taşının kullanımı veya 41 taşa 41 İhlas okunması gibi pratiklerde de devam eder. Burada sayı sembolizmi (41 tekrar) ve İslami metinler (İhlas suresi), taşın işlevini kutsal bir matematikle güçlendirir.

Belirli renkteki taşların boyna asılması veya belirli yerlerden alınan renkli taşlarla temas, renk sembolizmi ve doğal nesnelerin koruyucu enerjisine duyulan inancı cisimleştirir. Renk sembolizmi bağlamında hastalıkla ilişkilendirilen renkteki taşların kullanılması, hastalığın taşta transfer edilerek sağaltılacağı inancını yansıtır.

Delikli taşların nazar, boğmaca ve sıtma tedavisindeki kullanımı, Anadolu halk hekimliğinin maddi ve manevi dünyayı birleştiren bütüncül yaklaşımını yansıtır. Nazara karşı delikli taşların bedende taşınması veya ev

eşiklerine asılması, deliğin nazarı saptıran bir tuzak olarak algılandığını gösterir. Taşın deliği, kötü enerjiyi emen veya yansıtan bir filtre işlevi görür. Nazarın bir enerji olduğu ve taşın bu enerjiyi yönetebildiği inancı, halk hekimliğinin metafiziksel boyutunu yansıtır. Boğmaca tedavisinde taşın deliği, hastalığın maddesel bir varlık olarak hapsedildiği ritüelistik bir haznedir. Benzer şekilde sıtmanın tedavisinde de taşın deliği, hastalığın bedenden çıkarılıp hapsedildiği bir geçit işlevi görür. Bu pratiklerde taş, yalnızca fiziksel bir nesne değil, inancın, sembolizmin ve toplumsal hafızanın somut bir temsilidir. Hastalıkların sağaltımında kullanılan bu delikli taşlar, görünmeyen tehditleri kültürel kodlarla denetleyen bir mekanizma işlevi görür.

Hastalıkların tedavisi için taşların yutulması veya kaynatılıp içilmesi, taşın kimyasal ve sembolik işlevlerini birleştiren bir yaklaşım sergiler. Kütahya'da çakmak taşıyla hazırlanan suyun içirilmesi veya Aydın'da yedi kardeşkanı taşının limonla tüketilmesi taşın mineral özellikleriyle ilişkilendirilir. Bu pratiklerde taş, bedensel rahatsızlığı içsel temizlik yoluyla çözmeyi hedeflerken, aynı zamanda taşın mineral özelliklerine göre bir em (ilaç) olarak kullanıldığını da gözler önüne serer. Benzer şekilde çakmak taşlarıyla üretilen kıvılcımın dağlama etkisi, ateşin arındırıcı ve kötülük savan gücüne atıf yapar. Bu süreçte duaların ve tükürük gibi bedensel sıvıların devreye girmesi, taşın bağlamsal işlevselliğini artırır.

Sonuç olarak taş, Anadolu halk hekimliğinde kültürel belleğin somut bir taşıyıcısıdır. Fiziksel temasla bedeni iyileştirirken, sembolik anlamlarıyla metafizik âlemle bağ kurar. Taşın şifa pratiklerindeki rolü, Anadolu insanının doğa ve kutsalla kurduğu organik diyalogun bir kanıtı olarak değerlendirilir. Taş, halk hekimliğinin canlı bir şekilde yaşatıldığı Anadolu'da bedeni ve ruhu bütünleştiren, üretilebilir ve aktarılabilir bir şifa sistemini temsil eder. Son tahlilde Anadolu halk hekimliği, heterojen inanç sistemlerini tek potada eriten ve insan-doğa-kutsal üçgeninde şifayı yeniden tanımlayan bir kültürel fenomendir. Taş, bu fenomenin merkezinde bedenin acısını dindiren, toplumsal aidiyeti güçlendiren ve kaybolan bir bilgeliğin sessiz tanığı olarak varlığını sürdürmektedir.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bu çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında hazırlanmakta olan “Anadolu Sahası Türk Kültüründe Taş” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Enis Yalçın: Fikir, tasarım, danışmanlık, Analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Salahaddin Bekki: Fikir, tasarım, danışmanlık, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Tek R, Sarıaydın N. Halk Hekimliğinde Taş ve Ağaç Kültü. Cappadocia Journal of History and Social Sciences 2021;(16):252-264.
2. Pospelov GN. Edebiyat Bilimi I. Yılmaz Onay (Çev). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları; 1984.
3. Örnek SV. İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi 1962;20(3-4):255-261.
4. Balaban T. Türk Mitolojisinde Yer-Su İyesinin Halk Kültürüne Yansıması: Amasya İli Örneği. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi 2015;1(3):52-72.
5. Yalçın H. Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2022;22(2):213-232.
6. Örnek SV. Budunbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 1973.
7. Boratav PN. 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınevi; 1984.
8. Tekel F. Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 2020;9(27):819-840.
9. Kumartaşlıoğlu S. Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü. (Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2012.
10. Bekki S. Halk Hekimliği. In: Özdemir N, editör. Ortak Miras. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 2017. pp: 197-209.

11. Acıpayamlı O. Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi. In: Türk Halk Hekimliği Sempozyumu (Ankara, 23-25 Kasım 1988) Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1989. pp: 1-9.
12. Sarıaydın N. Elâzığ İli Baskil İlçesi Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2021.
13. Tanyu H. Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: Elips Kitap; 2007.
14. Alptekin AB, Alptekin M. Tük Halk Anlatılarında ve Folklorunda Taş. In: Gürsoy Naskali E, Koçak M. editors. Kültürümüzde Taş. İstanbul: Dergâh Yayınları; 2017. pp. 40-70.
15. Çevik B. Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2008.
16. Bozyiğit N. Gaziantep’te Halk Hekimliği (Merkez). (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2011.
17. Çağlar N. Anamur ve Bozyazı Halk Kültüründe Taşla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar. In: Gürsoy Naskali E, Koçak M. editors. Kültürümüzde Taş. İstanbul: Dergâh Yayınları; 2017. pp: 211-229.
18. Baştürk Soydemir H. Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
19. Aslan MY. Silvan (Diyarbakır)’da Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2018.
20. Altındağ N. Siirt’in Kurtalan İlçesinde Halk Hekimliği Uygulamaları. (Yüksek Lisans Tezi). Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2021.
21. Özkan ME. Anamas Yöresi Halk Hekimliği, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
22. Ateş F. Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2015.
23. Dolunay SK. Şarkikaraağaç’ta Taşla İlgili İnanç ve Uygulamalar ve Etnografik Açından Taşın Kullanımı. In: Gürsoy Naskali E, Koçak M. editors. Kültürümüzde Taş. İstanbul: Dergâh Yayınları; 2017. pp: 157-199.
24. Akpınar B. Sağlık-Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk Hekimliği: Eskil-Aksaray Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2020.
25. Ünal Ö. Hatay’ın Dörtöyl İlçesinde Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
26. Özgen Z N. Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2007.
27. Gönen, A. Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2011.
28. Çifçi T. Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği. (Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
29. Zorluer S. Çayıralan (Yozgat) Yöresinde Halk Hekimliği ve Halk İnançları. (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2018.
30. Ülger Z. Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2012.
31. Baysan M. Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü. (Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2016.
32. Özkan T. Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2012.
33. Eprem M. Bingöl Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
34. Temizsoylu A. Ankara’da Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2012.
35. Torun C. Halk Hekimliği ve Çankır’daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2002.
36. Diş Y. Erzurum İli Horasan İlçesinde Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; 2019.
37. Çetinel E. Erdemli’de Halk Hekimliği Uygulamaları ve İnanışlar. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.
38. Santur A. Anadolu Halk Hekimliğinde Geleneksel Olarak Adlandırılan Bazı Hastalıklarla, Tedavileri Arasında Kurulan Sempatik İlişki. In: 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (Ordu, 20-23 Kasım 2017), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 2018. pp: 301-317.
39. Ateş F. Adana’da Bulunan Sağaltma Ocaklarında Tedavi Yöntemleri ve Bu Ocaklarda Tedavi Sırasında Kullanılan Malzemeler. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2019;12(25):71-90.
40. Bulut A. Kilis Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2018.
41. Gökçe Şentürk M. İslahiye’de (Gaziantep) Halk Hekimliği. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2019.

42. Sinoğlu S. Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları. (Yüksek Lisans Tezi). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2017.
43. Acar HV. Türk Halk Hekimliğinde Ocak Çeşitleri. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2017;7(2):54-72.
44. Kasapoğlu E. Antalya İli Alanya, Gazipaşa, Gündoğmuş ve Aksekili İlçelerindeki Sağaltma Ocakları ve Uygulamaları. (Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2020.
45. Arslan M. Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2020.
46. Ünal Ö. Alanya Yörüklerinde Nazara Dair İnanışlar ve Buna Bağlı Uygulamalar. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 2023;12(1):137-155.
47. Avşar M, Ünal Ö. Anadolu Halk Hekimliğinde Kadının Yeri ve Kadın Ocaklar. Folklor Akademik Dergisi 2024;7(3):989-1003.